

NA'MATAK O'SIMLIGINING DORIVORLIK XUXUSIYATLARI

Nam.MTI PhD

N.Sayfullayeva

Talaba

Jamoliddinova G

Nam.DU «Dorivor o'simliklarni yetishtirish va qayta ishlash texnologiyasi» talaba

S. Abduqaxarova

Jahon miqyosida dorivor o'simliklar o'sadigan hududlarni muhofaza qilishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Dunyoda 10-12 ming turdagi dorivor o'simliklar mavjud bo'lib, O'zbekistonda esa bu ko'rsatkich 577 turni tashkil etadi. Rasmiy Tibbiyotda 112 ta turdan foydalanish tavsiya etilgan. Ayni paytda dunyoda Namatak plantatsiyalari maydoni va undan olinadigan xomashyo miqdori ortib bormoqda.

Na'matak (Rosal canina)- ra'nodoshlar oilasiga mansub hayotiy shakliga ko'ra buta. Bo'yi 3 m gacha boradi. Bargi toq, patsimon murakkab, poyada ketma-ket joylashadi. Guli xushbo'y, rangi har xil, yakka yoki 2–3 tadan o'rnatilgan. Mevasi shirali yoki chuchik tamga ega, shakli va rangi har xil. Mevasi soxta meva. Namatak turlari bir-biridan mevasining shakli, katta-kichikligi, rangi, novda po'stlog'ining rangi hamda novdadagi tikanlarning oz-ko'pligi va joylanishiga qarab farqlanadi. Namatak o'rmonlarda ariq yoqalarida, butalar orasida, tog' yon bag'irlarida o'sadi. Tog'ning o'rta qismidan Cho'l hududigacha bo'lgan mintaqalarda uchraydi. O'simlik turkumiga 268 ta tur ro'yxatga olingan. Hashoratlar yordamida changlanadi. O'rta Osiyoda 39 turi ma'lum. Asosan tog' va to'qaylarda tabiiy holda o'sadi, hozirgi kunda madaniylashtirilgan. Mahalliy xalq orasida itburun deb ataladi.

Ko'paytirilishi; Mazkur o'simlik urug'idan, qalamchasidan, ildiz bachkisidan, parxesh usullari bilan ko'paytiriladi. Urigidan ko'paytirilgan o'simlik 3-4 yilda hosilga kiradi, qalamchalaridan ko'paytirilganda esa 2-3 yil vaqt kerak bo'ladi. Na'matakdan tez yuqori hosil olishda parxesh, ildiz bachkisidan hamda qalamchalarini kartoshka tugunagi ichiga suqish orqali amalga oshiriladi.

Parxesh yo'li bilan ko'paytirishda na'matakning yosh novdasi asosiy poyadan ajralmagan holda kamon yoyi singari kuz faslida tuproqqa ko'miladi. Ko'milgan novda ildiz hosil bo'lgandan so'ng asosiy poyadan ajratiladi. Bu usulning samarali tomoni tez hosilga kirishi, kam vaqt talab qilishidir, lekin uning kamchiligi kasallanish, qarish jarayoni boshqa usullarga qaraganda jadalroq kechadi.

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2024"

Qalamchalaridan ko'paytirishning kamchiligi o'simlik novdasining tutib ketishi qiyinligi, kech hosilga kirishidir. Bundan tashqari keyingi yillarda kartoshka tunganagiga ekish usuli ham takomillashdi. Bunda kurtaklangan tugunak ichiga mazkur o'simlik novdasi suqiladi, tagi teshik idishga solib usti qum bilan to'ldiriladi. Usti bir martalik plastik idish bilan berkitiladi, suv quyib turiladi. 15-20 kundan keyin o'simlik tutganini ko'rish mumkin. Bunda kartoshka tugunagi tarkibidagi kraxmal shakarga aylanadi, o'simlik novdasi ana shu shakar yani uglevod bilan oziqlanadi.

O'simlik mevasini yig'ishtirib olish; Ma'lumki tabobatda asosan mazkur o'simlikning mevasidan foydalaniladi. Shuning uchun yig'ishtirib olishga alohida etibor berish kerak. Bu o'simlik mevalarini yig'ishtirishning asosiy texnologik talabi o'z vaqtida yig'ishtirishdir. Avgust oxiri sentabr oyi boshlarida o'rta mintaqalarda pishishni boshlaydi. Bu mevalarni yig'ishning eng qulay vaqti hisoblanadi. Mevalar ho'lligida lekin o'ta pishib ketmagan holda bo'lishi kerak. Chunki mazkur o'simlik tikanli bo'lganligi uchun yig'ish vaqtida tashqi qobig'i shikastlanishi, natijada o'simlik mog'orlab sifati buzilishi mumkin. O'simlik yig'ib olingandan so'ng tozalanadi, havo aylanadigan, salqin quruq joyda quritiladi. Quritish mevalar terib olingandan so'ng 12-15 soat ichida qilish tavsiya etiladi. Undan kechiksa foydali darmon-dorilari kamayishi, sifati buzilishi turli xil zararli mikroorganizmlar va zamburug'larning ko'payishiga olib kelishi mumkin. Ob-havo sharoitidan kelib chiqib mevalar tabiiy yoki suniy sharoitda quritiladi. Agar quyosh nurida quritilsa foydalilik xususiyatlari kamayishi mumkin, quritish pechlarida quritilganda esa darmondorilik xususiyatlarini 80%ni saqlab qoladi.

Iloji boricha mevalar tabiiy sharoitda quritilishi kerak. Quritish davomida bir kunda bir necha marta ag'dariladi, mog'orlamasligi uchun. Qurigan mevalar qog'oz qoplarda yoki matodan tikilgan qoplarda saqlanadi, yelim xaltalarda saqlash yaxshi qurimagan o'simlikni mog'orlashiga sabab bo'ladi. Mevasida A,B,C,D vitaminlari va ko'plab darmon-dorilar borligi uchun tibbiyotda juda keng miqyosda foydalaniladi. Bundan tashqari guli va mevasidan parfumeriyada turli pardozi buyumlari tayyorlashda hamda pazandachilikda ishlatiladi.

Na'matak tarkibida S vitamini ko'p. U limon tarkibidagi vitamin miqdoriga qaraganda o'nlab marta ko'proq. Mahsulotning quvvatliligi ancha kam - 100 gr mahsulotga 50 kkal (sof holatida). Qaynatmaning quvvati esa 13 kkal ga teng. Bu esa qaynatmani parhez vaqtida ham iste'mol qilish imkonini beradi. Biroq faqat kaloriyalarni olmaslik uchun shakar qo'shmaslik kerak.

Foydasi: 1. Na'matak qaynatmasini qo'rqmasdan fitovosita deb atash mumkin. To'g'ri tayyorlangan ichimlikni ichish vitaminlar manbaiga aylanib, organizm

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2024"

immun tizimini mustahkamlaydi. Quvvat kamayganida va avitaminoz vaqtida yordam beradi. 2. Qaynatma qon-tomir tizimiga to'g'ri ishlashda qo'l keladi. Temir qon hosil qilish jarayonlarida faol ishtirok etadi. 3. Arterial bosimni tushiradi. 4. Na'matakni istemol qilish tanosil kasalliklari uchun foydali. Qaynatma mikroblarga qarshi ta'sirga ega. Qovuq yallig'lanishining oldini oladi. 5. Yallig'lanish ta'siriga ega bo'lgani uchun og'izni chayqash uchun ham foydali. U og'izdagi mayda yaralarni davolab, milklardagi yallig'lanishni oladi. 6. Shishishni bartaraf etishda yordam beradi. 7. Homiladorlik davrida va ko'krak bilan boqish vaqtida foydali. Laktatsiyani yaxshilash uchun ichimlikni qaynoq holida ichgan ma'qul.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR;

1.S.M.Mustafayev"Botanika"darslik Toshkent "O'zbekiston"2002.

2.D. Zunnunova "Na'matak 100dardga davo salomatlik sirlari" Toshkent. Davr press 2010.

3. O'Axmedov, A.Ergashev, A.Abzalov, M.Yulchiyeva D.Mustafaqulov "Dorivor O'simliklarni Yetishtirish Texnologiyasi" 2020y.